

Ethisch oké?

Wageningen UR heeft een ethische commissie voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Al twee jaar. In de praktijk wordt er maar bitter weinig gebruik van gemaakt. En dat moet veranderen. Sociaal-wetenschappers moeten verplicht langs zijn commissie, vindt voorzitter Michiel Korthals.

tekst: Roelof Kleis / **illustratie:** Henk van Ruitenbeek

Wetenschappers die onderzoek willen doen met dieren vinden de Dierexperimentencommissie (DEC) op hun pad. Onderzoek aan of met dieren is verplicht aan strenge ethische regels gebonden. Dat geldt ook voor medisch onderzoek met mensen. En sociaal-wetenschappelijk onderzoek? Bestaat er zoiets als ethisch enquêteren? Ja. Sinds begin 2011 is het ook mogelijk om sociaal-wetenschappelijk onderzoek te laten beoordelen door een ethische commissie. Geestelijk vader Michiel Korthals, hoogleraar toegepaste filosofie, heeft er twee jaar opzitten als voorzitter van de Social Sciences Ethics Committee (SEC). In een pas verschenen rapport doet Korthals verslag van de eerste twee SEC-jaren.

U bent in het rapport heel stellig: dankzij het werk van de SEC heeft Wageningen UR nog geen mediaschandaal gehad, zoals bij het VUMC waar televisiecamera's werden toegelaten in de operatiekamer. Wat bedoelt u daarmee?

'De analogie is dit: bij het VUMC werd *informed consent* niet uitgevoerd. Er was geen toestemming gevraagd aan

de mensen die gefilmd werden. Bij een aantal onderzoeken die op mijn bordje kwamen voor een *ethical clearance* speelde dat ook. Daar wilden de onderzoekers niet aan iedereen *informed consent* vragen. Onderzoek met analfabeten, mensen die je dus niet een formuliertje kunt geven. Daarvan heb ik gezegd: dat kan niet. Verzin maar iets, zodat ook analfabeten een duidelijke instemming kunnen geven. Je hebt de plicht om het doel van het onderzoek mee te delen, om toestemming te vragen en om te vertellen dat mensen eruit kunnen stappen als ze dat willen.'

Kan de SEC een affaire-Stapel bij Wageningen UR voorkomen?

'Nee. De SEC beoordeelt vooraf de uitvoering van onderzoeksprojecten. Maar wij kunnen niet controleren of de data statistisch goed verwerkt zijn, of dat het onderzoek überhaupt uitgevoerd is. Er is een scherp onderscheid tussen de ethische beoordeling en de beoordeling of het onderzoek voldoet aan de wetenschappelijke maatstaven. Wij hebben het dus ook niet over de vraag of je een bepaald onderzoek wel of niet moet doen. Mag je bijvoorbeeld sociaal-wetenschappelijk onderzoek doen in een dictatoriaal land als Noord-Korea, waar mensenrechten worden geschonden? Die afweging, of iets maatschappelijk, wetenschappelijk of ethisch relevant is, die kan ik niet binnen deze commissie maken. Dat is echt een vraagstuk van de hele universiteit. Dat gaat over je missie, maatschappelijk verantwoord wetenschap bedrijven en dat soort zaken.'

U verbaast zich er in het rapport over dat er nog nooit een onderzoek van het LEI is voorgelegd aan de commissie. De suggestie wordt gewekt dat dat te maken heeft met de invloed van het bedrijfsleven op het onderzoek.

'Dat is niet wat ik bedoel. Ik suggereer niet dat het bedrijfsleven lagere ethische standaarden hanteert. Wetenschappers komen naar onze commissie omdat een

DE ETHISCHE TOP 3

Op welk punt vliegen sociaal-wetenschappers ethisch gezien het vaakst uit de bocht?

1. *Informed consent*, oftewel toestemming van betrokkenen. Een absolute voorwaarde, volgens Korthals.
2. *Debriefing* of nazorg. De noodzaak om achteraf te rapporteren aan de deel-

nemers van het onderzoek. Korthals: 'Dat is heel vaak simpel op te lossen door bijvoorbeeld een website te maken. Je bouwt een vertrouwensrelatie op met een respondent en die moet je ook goed afhechten. Een volgende onderzoeker moet niet de reactie krijgen: ja ik ben al eens eerder geïnterviewd,

maar daar heb ik nooit meer iets van gehoord.'

3. Video-opnames. Het maken van beeldopnames van mensen voor onderzoek is een heikel punt. Korthals: 'Er zit spanning tussen beeld- en geluidopnames en privacy en veiligheid. Maar daar ben ik nog niet uit. Die discussie loopt nog.'

tijdschrift, een *funding organisation* of een land expliciet vragen om een *ethical clearance*. Bedrijven vragen dat niet. Het bedrijfsleven vraagt rapporten en geen *peer reviewed* artikelen. De commissie wil komend jaar overigens wel met de DLO-instituten het debat starten over de invloed van het bedrijfsleven op onderzoek.'

In twee jaar heeft de SEC dertig onderzoeksvoorstellen beoordeeld. Dat is heel weinig. Een advies is bovendien niet bindend. De SEC heeft dus eigenlijk geen status. Frustreert dat?

'Ja, ik vind dat wel vervelend. Voor zover ik weet zijn wij de enige universitaire instelling in Nederland met een SEC. Er is nauwelijks wettelijk ethisch kader voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Wel voor proefdier- en medisch onderzoek. Een advies van de SEC is bovendien niet verplicht.'

Zou dat wel moeten?

'Ik heb van begin af aan gezegd dat je dit verplicht moet stellen en dat het advies bindend moet zijn. Die status moet duidelijk zijn. Wij geven nu wel *ethical clearances* af, maar dat stelt feitelijk niks voor. In principe kun jij net zo goed zo'n goedkeuring afgeven. Maar de onderzoekscholen wilden niet verder gaan. Die willen dat de SEC alleen adviseert en niet oordeelt. Dat stoort me dus heel erg. Het gaat juist om *ethical clearance*, een stempel van goedkeuring. Het moet niet zo zijn dat een onderzoeksschool dat naast zich neer kan leggen.'

Ethisch bewustzijn begint bij aandacht voor ethiek in het onderwijs. Neemt Wageningen UR ethische vorming wel serieus genoeg?

'Druppelsgewijs krijgen we meer onderwijs op dit vlak. Maar het gaat langzaam. Mijn groep is klein en we zitten al helemaal vol. We hebben totaal geen mogelijkheden om meer onderwijs te geven. Ongeveer de helft van de bachelors krijgt een driepuntscursus Philosophy of Science and Ethics. Jaarlijks geven we aan ongeveer zestig masterstudenten zes punts vrije-keuzevakken ethiek en sommige onderzoeksscholen bieden aio's op vrijwillige basis cursussen ethiek aan. Maar het aantal studenten

is marginaal. Enkele tientallen per cursus op een totaal van meer dan duizend PhD'ers. Het houdt dus niet over.'

Moet ethiek niet standaard in het onderwijspakket van elke student zitten?

'Ja, daar ben ik helemaal mee eens. Standaard zou in master- en PhD-opleidingen een cursus moeten zitten die de *Code of Conduct* behandelt. Dat hoeft helemaal niet in collegevorm. Het gaat om bewustwording: hoe pak je onderzoek zo aan dat je tot de ethisch beste aanpak komt? Vanaf dag een dat studenten hier binnenkomen en interviews doen, moeten ze weten hoe ze dat ethisch goed moeten behandelen. Als je interviews doet is het niet alleen van belang om goede vragen op te stellen, maar ook om goed met je respondenten om te gaan.'